

De gaven en de vruchten van de Geest in oecumenisch perspectief

Nieuwkuijk, 19 januari 2019

In het levensverhaal van Willem Visser 't Hooft (1900-1985), zondagskind van de internationale oecumene, prachtig te boek gesteld door Jurjen Zeilstra, was de laatste levensfase het moeilijkste. Zijn vrouw Jetty overleed in 1968, twee jaar na zijn pensionering, zijn kinderen waren uitgevlogen, oude vrienden vielen weg, hij leefde alleen, maar was nog elke dag te vinden in het kantoor van de Wereldraad. Gelukkig kon hij steunen op enkele jonge medewerkers die het enthousiasme voor de oecumenische beweging deelden, maar nieuwe inzichten ontwikkelden die anders waren dan de zijne. De kracht van Visser 't Hooft lag in de onwankelbaarheid van zijn geloof. Hij had er altijd op gesteund. Een studieverblijf van drie maanden op het Quaker Study Centre Woodbrooke in 1920 lag aan het begin van die volgehouden geloofsweg die in de oecumenische beweging rijke vruchten gedragen heeft. Het motto dat Jurjen Zeilstra aan het boek heeft meegegeven is ontleend aan een preek die Visser 't Hooft in 1973 heeft gehouden in het kerkje vlakbij zijn huis. Het luidt: "De christen weet heel goed dat het morgen niet beter zal gaan. Maar hij blijft hopen." Het klinkt wat verdrietig als we bedenken dat dit een man was van grote idealen die hoopte dat de kerken al in deze wereld het verschil maakten, maar tot de vaststelling moest komen dat de wereld na alle inspanningen niet echt veranderd is. Maar in de Bijbeltekst Rom. 15,13 waar deze preek over ging, klinkt de hoop krachtiger: "Moge God, die ons hoop geeft, u in het geloof geheel en al vervullen met vreugde en vrede, zodat uw hoop overvloedig zal zijn door de kracht van de heilige Geest." De grondslag van de hoop in Christus, van de vreugde en de vrede, ligt niet, zo wist Visser 't Hooft heel goed, in ons eigen vermogen of kennen, maar komt uit God en is een gave van de heilige Geest. Kunnen we die woorden van de oude Paulus ook vandaag beamen en zijn die richtinggevend op *onze* oecumenische weg?

Het thema van deze ontmoetingsdag is omvattend en veelzijdig. Jos Moons heeft gesproken over de relatie tussen Geest en Kerk vanuit het gedachtegoed van het Tweede Vaticaans Concilie; ik wil hier enkele gedachten naar voren brengen over de gaven en de vruchten van de Geest in oecumenisch perspectief.

De eerste vraag is: waar moeten we beginnen?

- Moet ik proberen de *geschiedenis* te schetsen van 70 jaar oecumene en op zoek gaan naar de onverwachte openingen waardoor vervreemding en vijandschap tussen christenen en kerken veranderden in verzoening en vriendschap? Daar zijn voorbeelden van te noemen zoals de opheffing van de wederzijdse banvloek tussen de kerken van Oost en West in 1965 of de overeenstemming over de rechtvaardigingsleer tussen katholieken en lutheranen uit 1999 die inmiddels door alle grote kerkelijke tradities die uit de Reformatie zijn voortgekomen wordt gedeeld. Of de jaarlijkse wereldwijde viering van de Gebedsweek voor de Eenheid, één van de meest tastbare tekenen van christelijke eenheid en verbondenheid. [Of de reizen van paus Franciscus naar Lund in 2016 vanwege het herdenkingsjaar van de Reformatie en naar Geneve in 2018 vanwege het jubileum van de Wereldraad. Stappen naar elkaar die, mogen we dat zeggen, geleid werden door de Heilige Geest?]

- Of moet ik op zoek naar *inspirerende voorbeelden* van mensen die door hun authentiek christelijk leven, persoonlijke bekering en gebed *geleefd* hebben voor verzoening en vrede

tussen kerken en godsdiensten. Samen kunnen we zeker een lange lijst van oecumenische getuigen samenstellen. Willem Visser 't Hooft heb ik al genoemd. Zelf denk ik aan de priester Paul Couturier (1881-1953), de monnik Lambert Beaudoin (1873-1960), frère Roger Schütz (1915-2005), kardinaal Johannes Willebrands (1909-2006), Chiara Lubich (1920-2008) en zr. Minke de Vries (1929-2013). [U zult ongetwijfeld andere namen kunnen noemen, ook onder de levenden. Een bewijs van vitaliteit en geestkracht van de oecumenische beweging vanaf het einde van de 19^e eeuw tot in onze dagen.]

Nee, ik probeer vandaag een andere weg te gaan, in lijn met de aankondiging van deze middag en de geschiedenis even te laten voor wat hij is. De vragen op de flyer van deze bijeenkomst luiden: *“De Kerken en geloofsgemeenschappen staan in onze tijd voor grote uitdagingen. Tijden van verandering vragen om vernieuwing. Maar welke wegen in te slaan? Geven we de Geest de ruimte?”*

Hoe staan kerken er vandaag voor en voor welke uitdagingen staan ze? Dat is de eerste vraag.

Oecumenisch gezien zijn de kerkelijke tradities elkaar werkelijk nabij gekomen en toch blijft er afstand en kampt iedere kerkelijke traditie met eigen problemen. Dat is de paradox die ik waarneem. Het geloof in de Drie-ene God, Vader, Zoon en heilige Geest, de liefde voor de Schrift, gebed en eredienst, dienst aan en getuigenis in de samenleving verbinden ons als gelovige mensen, volgelingen van Jezus, met elkaar. En we kunnen daaraan in ons dagelijks leven, in het leven als geloofsgemeenschappen, als ambtsdragers en kerkleiders op allerlei manieren vorm en gezicht geven. En hoewel er nog verschillen zijn, zijn we elkaar ook in het verstaan van het wezen en de zending van de Kerk dicht genaderd. Op grond daarvan zouden we kunnen zeggen: de oecumene is dichtbij de realisering van haar doelstellingen.

Maar zo eenvoudig ligt het niet. Er is wel eens gesteld dat de 20^e eeuw de eeuw van de Kerk is. De volkskerken stonden er aanvankelijk sterk voor en openden zich tot op zekere hoogte naar elkaar door dialogen en samenwerking. Maar de 21^e eeuw is bepaald nog geen eeuw van de Kerk. In het gesecculariseerde West-Europa schrijdt de ontkerkelijking voort. In onze cultuur en samenleving hebben kerken, in de zin van instituties en structuren, een negatief imago. Hebben wij zelf de Kerk nog lief? is een vraag die vaak bij mij opkomt. Er zijn onoverkomelijke zaken en problemen aan het licht getreden waartoe we ons als leden van kerken moeten verhouden. De Katholieke Kerk kampt al jaren wereldwijd met de gruwel van het seksueel misbruik dat zich in de kerk heeft genesteld waardoor de geloofwaardigheid van de Kerk in diskrediet is gebracht. In de oosterse orthodoxie is over de Orthodoxe Kerk in Oekraïne een strijd losgebarsten tussen het oecumenisch patriarchaat en het patriarchaat van Moskou die de orthodoxie wereldwijd dreigt te splijten. De ophef van de afgelopen weken over de Nashville-verklaring toont de verdeeldheid in het protestantisme op ethisch gebied en maakt duidelijk dat in onze samenleving en cultuur orthodox-christelijke opvattingen over huwelijk en gezin steeds minder welkom zijn.

De crisis van de Kerk is niet onvoorzien. In het laatste nummer van Nieuwe Stad (november-december 2018) is een tekst opgenomen van Jozef Ratzinger uit 1969 waarin hij voorspelt dat de Kerk door een *katharsis* zal gaan waarin ze aanzien, macht en getal zal verliezen. Ze

zal weer vertrekken vanuit een kleine minderheid die het geloof en het gebed weer in het centrum zal plaatsen van haar ervaring en de sacramenten zal beleven als een goddelijke dienst om uiteindelijk in de seculiere tijd weer herontdekt te worden als het *huis van de mens*, de plaats waar hij leven en hoop kan vinden tot over de dood heen. We zitten pas aan het begin van dat proces, schreef Jozef Ratzinger in 1969; vandaag zitten we er misschien midden in. Het is niet een proces wat je kunt stoppen of omdraaien, het antwoord dat Jozef Ratzinger toen gaf geldt nog steeds: Leef met alle energie vanuit het centrum van het geloof: “het geloof in God die één is en drie, in Jezus Christus de Zoon van God die mens werd, het geloof in de bijstand van de Geest, die zal duren tot aan het einde der tijden.”

Maar is er niet meer te zeggen: *“Tijden van verandering vragen om vernieuwing. Maar welke wegen in te slaan?”* Dat is de tweede vraag. De Reformaties van de 16^e eeuw waren bedoeld om de Kerk van Christus weer in het juiste spoor te brengen, maar leidden tot een breuk in het christendom. De oecumenische herdenking van de Reformatie in 2017 heeft ook in Nederland de relatie tussen de Katholieke en de Protestantse Kerk goed gedaan. Er is besef gegroeid dat meer eenheid nodig is ten behoeve van de verkondiging van het Evangelie in ons land. Recentelijk heeft ds. Arjan Plaisier op een bijeenkomst van de Katholieke Vereniging voor Oecumene het visioen van het herstel van eenheid nieuw leven ingeblazen. Herstel van eenheid duldt geen uitstel, zo zei hij. Zijn pleidooi wordt gekenmerkt door grote urgentie en ernst. Tegelijk neemt hij afstand van een gemakkelijke of goedkope oecumene. Iedere tijd, ook de onze vraagt om een waarachtig getuigenis van Christus. Daarin vinden christenen uit de verschillende kerkelijke tradities elkaar. De urgentie volgt uit het gegeven dat het christelijk leven, maatschappelijk en privé, verkruimelt en verdampt. Het is een gebod van deze tijd dat de grote kerkelijke tradities die langs de weg van de dialoog al grote struikelblokken hebben overwonnen, nu ook de daad bij het woord voegen. Het is een belangrijk pleidooi, maar de kans dat er op korte termijn zulke grote stappen gezet zullen worden is klein. Zo snel gaat dat niet, zegt de realist in mij. Hoopgevend is dat de Pauselijke Raad voor de Eenheid en de Gemeenschap van Evangelische Kerken in Europa, waartoe ook de Protestantse Kerk behoort, een officiële dialoog begonnen zijn over Kerk en kerkengemeenschap.

Daarnaast staat de Katholieke Kerk zelf voor een de opgave van vernieuwing. De encyclieken en apostolische brieven van paus Benedictus over de Liefde en de Hoop en van paus Franciscus over het Geloof, het Klimaat, de Vreugde van het Evangelie en de Vreugde van de Liefde zijn belangrijke impulsen en waard om goed bestudeerd te worden. Met spanning kijk ik uit naar de vergadering die paus Franciscus in februari met voorzitters van bisschoppenconferenties heeft belegd om te spreken over de kwestie van het seksueel misbruik. Kerkjurist Rik Torfs wees in een essay in Trouw dd. 10 november 2018 op enkele structurele zaken die in de RK Kerk aan herziening toe zijn wil ze haar geloofwaardigheid herwinnen (scheiding van de machten, deelname van leken aan de bestuursmacht, opheffing van de uitsluiting van vrouwen van de wijding en opheffing van het verplichte priestercelebaat). Kardinaal Marx, voorzitter van de Duitse bisschoppenconferentie, wees in zijn preek op nieuwjaarsdag op de noodzaak van hervorming en vernieuwing in antwoord op de verandering van de tijden. Dit voorjaar houdt de Duitse Bisschoppenconferentie een

consultatie over het verplichte priestercelibaat. Er staat heel wat op de agenda. Als dat maar goed gaat.

Gesprekken over verandering en vernieuwing zullen de gemoederen in de komende tijd bezig blijven houden. *“Geven we de Geest de ruimte?”* Dat is de derde vraag.

Dat is een cruciale vraag, maar ook een lastige. Willen/kunnen we beamen, geloven we dat de Kerk van de eeuwen geleid wordt door de Heilige Geest? In de jaren vijftig was het inzicht dat de jonge oecumenische beweging een gave en vrucht was van Gods Geest voor de Katholieke Kerk een beslissend moment. Dat geloofsinzicht gaf de beslissende aanzet tot de omslag in de verhouding tot de oecumenische beweging. De Katholieke Kerk werd een actieve deelnemer aan de oecumenische beweging en wil dat blijven. Aan de vooravond van de gebedsweek voor de eenheid benadrukte paus Franciscus nog eens dat oecumene meer is dan een optionele keuze.

De vraag *“Geven we de Geest de ruimte?”* zou ook kunnen impliceren dat het van *onzelf of specifieke personen* afhankelijk is of de Geest de ruimte krijgt. Maar dat lijkt me een misvatting. Iets anders is hoe we de relatie zien tussen Kerk en Geest. In een situatie waarin de kerk wat aanzien betreft van haar voetstuk is gevallen, ligt de gedachte om meer op de Geest dan op de Kerk en haar instituties te vertrouwen voor de hand. De tegenstelling tussen een institutionele kerk en een charismatische kerk kan gemakkelijk gemaakt worden. En regelmatig gebeurt dat ook. Daarbij komt dat de 20^e eeuw vooral de opkomst en groei heeft doen zien van charismatische bewegingen en kerken.

Maar in de katholieke opvatting die ook in het oecumenisch gesprek gebracht wordt, staan instituut en charisma, hiërarchie en beweging niet tegen over elkaar. Met nadruk wordt geprobeerd de balans te houden tussen de hiërarchische en charismatische gaven die beide uit de heilige Geest zijn. In 2016 schreef de Congregatie voor de Geloofsleer daarover een lange brief aan alle katholieke bisschoppen. De openingszin luidt: *“De Kerk verjongt krachtens het Evangelie en de Geest vernieuwt haar voortdurend door haar op te bouwen en te geleiden “door de verscheidenheid van de hiërarchische en charismatische gaven” (Lumen gentium 4).*

Op weg naar een gemeenschappelijk verstaan van de Kerk is het gesprek over de Charisma's in het leven en de zending van de Kerk pas begonnen. Een vrucht van dat gesprek is de tekst *“Doof de Geest niet uit!”* van de internationale dialoogcommissie van katholieken en pinkstergelovigen. Het is een baanbrekend oecumenisch document over de charisma's in het leven en de zending van de Kerk waarin ook ingegaan wordt op drie specifieke charisma's: profetie, genezing en onderscheiding. U kunt het gratis downloaden van de website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene of voor een klein bedrag een gedrukt exemplaar kopen.

Laten we nog wat verder inzoomen op de omvormende en vernieuwede kracht van de gaven van de Geest en welke betekenis dat heeft op onze oecumenische weg.

Paus Franciscus sprak in 2014 in een serie toespraken over de zeven gaven van de Geest: *Wijsheid, Inzicht, Raad, Sterkte, Kennis, Vroomheid en Ontzag voor God.* Hij opent met deze

zin: “Jullie weten dat de Heilige Geest de ziel en de levensader is van de Kerk en van elke christen. Hij is de liefde van God die van ons hart zijn verblijfplaats maakt en met ons tot gemeenschap komt. De heilige Geest is altijd bij ons, is altijd in ons, in ons hart.” Misschien zijn we het ons niet altijd zo bewust, maar de gave van de Geest is iets heel fundamenteels in ons leven als christen en in het leven van de Kerk.

“De Geest zelf is ‘de gave van God’ bij uitstek”, zegt paus Franciscus. Het is de gave van de Geest die een mens verandert. Zo is de gave van de wijsheid niet een versterking of bonus op onze eigen wijsheid, maar de gave om met de ogen van God de wereld, de situaties, de omstandigheden en problemen te kunnen zien. Zo werkt hij dat ook uit bij de andere zes gaven van de Geest. Wie de gave van de Geest heeft ontvangen kijkt en verstaat op een andere manier dan iemand die alleen en geheel op zichzelf aangewezen is. De genadegave van de Geest geeft de sterkte om te verdragen en uit te houden wat ons in ons leven toevalt. En het is een bron van vreugde en hoop die ons steeds weer – ongeacht de tijden – op weg stuurt om het Goede Nieuws van Gods liefde te verkondigen en daaruit te leven. Voor paus Franciscus betekent dat nadrukkelijk uitgaan naar de existentiële periferieën van deze wereld om vreugde en genezing te brengen bij broeders en zusters die lijden.

In juni van het vorig jaar bracht paus Franciscus een bezoek aan de Wereldraad van Kerken. In het Oecumenisch Centrum hield hij twee toespraken, die van belang zijn voor ons thema. Zijn preek over Galaten 5,13-25 gaat er zelfs helemaal over. Paus Franciscus legt hierin uit wat het in oecumenisch verband betekent om in te gaan op de oproep van Paulus om te “wandelen in de Geest” (vgl. Gal 5,16.25). Dat is geen gemakkelijke weg en evenmin een succes story. Onderweg gaan met en je laten leiden door de Geest betekent: *voortdurende bekering, keuze voor Christus, het kruis opnemen, het verwerpen van een wereldse geesteshouding en keuze voor een geesteshouding van dienst en vergevingsgezindheid*. Op die weg zullen we de vruchten van de Geest ontvangen, zegt Paulus: liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid en zelfbeheersing. Maar wees gewaarschuwd, de oecumenische onderneming is geen winstgevende zaak, het is een verlieslijdende onderneming, weliswaar in evangelische zin naar de woorden van Jezus: *‘Want ieder die zijn leven wil behouden, zal het verliezen; maar wie zijn leven verliest omwille van mij, zal het behouden’* (Luk. 9,24).

In Genève riep paus Franciscus op tot gebed tot de Geest om onze stappen op de weg naar het herstel van eenheid te versterken. Onze verschillen mogen geen excuus zijn om ons aan oecumenische samenwerking te onttrekken. Ook nu al kunnen we samen bidden, evangeliseren en dienen. Dat is het oecumenische pad dat voor ons ligt.

De woorden van paus Franciscus zijn een belangrijke steun en stimulans voor de internationale oecumenische beweging en de Wereldraad van Kerken in het bijzonder. De Wereldraad blikkt vooruit naar de 11^e Algemene Vergadering in 2021 in Karlsruhe. Een paar weken geleden werd het thema bekend. Het luidt: *“Christus’ liefde leidt de wereld naar verzoening en eenheid”*. Het is een hoopvol, maar ook een complex thema, dat haaks staat op de heersende trends in onze wereld die vol is van oplopende tegenstellingen en strijd. Een onberekenbare president aan het roer van de VS, nieuwe grootmachten die aan de poort kloppen, strijd en oorlog in het Midden Oosten, om Oekraïne, de migratiecrisis, de

klimateproblematiek, het opkomend populisme en nationalisme in Europa, de Brexit, de onvrede van burgers in Frankrijk en Italië en het verlies van vertrouwen in de politiek in het algemeen. De economie mag opgebloeid zijn (Nederland sterker uit de crisis), maar het politieke en financiële systeem is uiterst kwetsbaar. Maken kerken het verschil? Kunnen christenen het verschil maken? Laat God de wereld niet uit zijn hand vallen?

In het thema van de komende algemene vergadering van de Wereldraad hoor ik het visioen doorklinken van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde waar Willem Visser 't Hooft ook in geloofde, voor leefde en werkte.

Laten we ruimte maken in onszelf en in onze gemeenschappen opdat de Geest van Christus ons vernieuwt, samenbrengt en gaande houdt voor de verkondiging van het Evangelie en de dienst aan de naaste.

Geert van Dartel